

Psycholinguistic Analysis of the Structure of the Association Area of the Stimulus Competence

Психолінгвістичний аналіз структури асоціативного поля стимулу компетентність

Tamara Sharavara¹

Dr. in Historical Sciences,
Assistant Professor,
Head of the Department of Foreign
Languages and Ukrainian Studies

E-mail: tamara.sharavara@pdaa.edu.ua
orcid.org/0000-0002-6370-6663

Тамара Шаравара¹

доктор історичних наук,
доцент, завідувач кафедри
іноземних мов та українознавства

Anatolii Kotsur²

Dr. in Historical Sciences, Professor

E-mail: kotsurap@meta.ua
orcid.org/0000-0002-7015-8052

Анатолій Коцур²

доктор історичних наук, професор

Nataliia Syzonenko¹

Ph.D. in Philology,
Associate Professor

E-mail: nataliia.syzonenko@pdaa.edu.ua
orcid.org/0000-0002-7978-8675

Наталія Сизоненко¹

кандидат філологічних наук,
доцент

Yanina Tahiltseva¹

Ph.D. in Philology,
Associate Professor

E-mail: ianina.tagiltseva@pdaa.edu.ua
orcid.org/0000-0002-4005-0227

Яніна Тагільцева¹

кандидат філологічних наук,
доцент

¹ *Poltava State Agrarian Academy*
✉ 1/3, Skovorody Str., Poltava,
Ukraine, 36003

¹ *Полтавська державна
аграрна академія*
✉ вул. Сковороди, 1/3, м. Полтава,
Україна, 36003

² Taras Shevchenko National
University of Kyiv
✉ 60, Volodymyrska Str., Kyiv,
Ukraine, 01601

² Київський національний
університет імені Тараса Шевченка
✉ вул. Володимирська, 60, м. Київ,
Україна, 01601

Original manuscript received February 25, 2018

Revised manuscript accepted October 15, 2018

ABSTRACT

The article deals with the analysis of the association area structure of the notion of competence based on the results of the free association experiment. It was found out that respondents verbalize both key components of the lexicographical and terminological meaning of the notion (awareness, experience, skills, knowledge, mind) and its axiological component (politeness, correctness, professionalism, responsibility, respect). Some reactions testify to the process of identifying competence with the professional sphere of activity (profession, job).

As a result of processing of associative reactions, it has been established that the associative gestalt of the word-stimulus forms 10 zones – the notional components, the subject, the subject's activity, the field of the subject's activity, leading features of the subject's activity, the moral and ethical face of the subject of activity, characteristic features of the subject's activity, evaluative reactions, individual reactions, emotions. Each zone of the associative gestalt in accordance with the quantitative indicators is assigned a rank from 1 to 9 (in two zones the number of reactions coincides). The core of the associative gestalt (ranks 1–2) includes frequency responses that correspond to the zones «Notional components» and «Leading features of the subject's activity», the remaining zones (ranks 3–9) form the periphery. Core reactions indicate a sufficiently high level of respondents' mastering of key components of the notion as well as realization of the demand for a new generation of specialists by native speakers that can effectively apply the acquired knowledge and skills in a certain field of activity.

The article also deals with the analysis of associative reactions in accordance with the model of the epistemological structure of consciousness of native speakers. It was found out that in the linguistic consciousness of respondents a certain balance is maintained between subjective (the value and motivational sphere) and objective (the logical and notional sphere) images; dominant in the cognitive activity of informers is the mental level of consciousness images, since in the emotional and affective sphere there are no frequency responses, and the body-perceptual sphere is not represented verbally.

Key words: *free association experiment, associative gestalt, zones of associative gestalt, linguistic consciousness, structure of consciousness.*

Вступ

Необхідність дослідження діяльності людини як мовної особистості, механізмів формування, породження і сприйняття мовлення у зв'язку із системою мови та мисленнєвими операціями спричинили появу психолінгвістики як науки. Нині значну увагу науковців привертає дослідження колективної мовної свідомості, здійснюване шляхом асоціативного експерименту, який дає змогу з'ясувати, як індивідуальні, групові та ментальні характеристики особистості виявляються в асоціативному процесі.

У вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях помітно зростає інтерес до загальних аспектів асоціативного процесу – асоціативної пам'яті людини (Anderson & Bower, 1973), взаємозв'язку асоціативної структури ментальної лексики з візуальним сприйняттям та пам'яттю (Mikołajczak-Matyja, 2015), ролі асоціацій у процесі продукування абстрактних понять (Zhang, Han & Bi, 2013). Базовим для подібних досліджень є асоціативний експеримент, який дає змогу проаналізувати психологію суб'єктивної семантики (Терехова, 2000); мережеві та семантичні властивості словесних асоціацій (De Deyne & Storms, 2008; Ma, 2013; Ludueña, Behzad & Gros, 2014); особливості вияву семантичних асоціацій під час продукування слова та речення (Muehlhaus, Heim, Sachs, Schneider, Habel & Sass, 2013); побудувати модель вільних асоціацій (Nelson, Mcevoy & Dennis, 2000); дослідити структуру асоціативних полів та запропонувати типологію асоціативних реакцій (Горошко, 2001), одержаних на стимули-поняття й концепти (нерідко їх ототожнюють), а також на терміни, які репрезентують професійну мовну свідомість (Денисевич, 2013; Єфимова, 2012; Марковіна, 2010; Недашківська, 2011; Харченко, 2004). Останнє поняття є значущим для нашого дослідження.

Для проведення пілотного експерименту ми обрали слово-стимул *компетентність*, яке, на наше переконання, посідає особливе місце у внутрішньому та професійному лексиконі майбутніх спеціалістів, оскільки освітній процес у вищій школі націлений на набуття майбутнім фахівцем системи компетентностей – ключових,

галузевих, предметних, які водночас є критерієм результативного навчання на певному рівні вищої освіти.

Мета дослідження – з'ясувати структуру асоціативного поля стимулу *компетентність*, виокремити значущі ознаки поняття для мовної свідомості майбутніх спеціалістів, проаналізувати асоціативні реакції з погляду активізації певних сфер діяльності свідомості у процесі асоціювання.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) узагальнити за опрацьованою науковою літературою значення поняття *компетентність*;
- 2) укласти асоціативне поле на стимул *компетентність* за результатами вільного асоціативного експерименту;
- 3) виявити й охарактеризувати структуру асоціативного поля стимулу *компетентність*;
- 4) з'ясувати, які компоненти психологічного значення слова-стимулу є актуалізованими в пізнавальній діяльності свідомості носіїв мови.

Методи та методики дослідження

Для виявлення й опису вербально репрезентованих мовних образів у свідомості носіїв мови на стимул *компетентність* застосовано *метод вільного асоціативного експерименту* (тут і далі послуговуємося класифікацією асоціативного експерименту, запропонованою О. Леонтьєвим (*Словарь*, 1977: 5–6), – вільний та контрольований експерименти). Сутність проведення вільного асоціативного експерименту полягала в тому, що респондентам було запропоновано на слово-стимул надати від однієї до кількох асоціацій («експеримент із подовженою реакцією») (*Словарь*, 1977: 18). Якісний та кількісний аналіз матеріалів асоціативного експерименту – асоціативного поля – проведений за *методикою асоціативного гештальту*, а також відповідно до уявлень про свідомість як динамічну систему пізнавальних здатностей (перцептивних, емоційних, ціннісних, логічних), яка забезпечує «особисте самовдосконалення і творчу діяльність людини у світі» (Іванов, 1988: 21). Для з'ясування лексикографічного, термінологічного та асоціативного значення поняття *компетентність* застосовано методи *спостереження, аналізу та порівняння*.

Результати та обговорення

Мовна свідомість вербалізує не тільки мовні знаки, які належать до базових образів і уявлень про світ мовця, але й ті, які засвідчують динамічні зміни в її структурі, зумовлені зовнішніми факторами. Як наслідок – мовець репрезентує у своєму мовленні значущі для нього як особистості мовні одиниці, зокрема ті, які містять аксіологічний компонент. У такому розумінні мова – «найточніший індикатор будь-яких змін колективної та індивідуальної свідомості, що зумовлені соціокультурними, технічними, економічними чинниками» (Манакін, 2012: 113). Це підтверджує низка емпіричних досліджень, у яких порушено проблему впливу комплексу зовнішніх факторів на появу асоціативно-вербальної мережі (Довголюк, 2016), порівняно структуру та зміст образів свідомості у респондентів різних вікових категорій (Гарбар, 2009), з'ясовано динаміку змін у семантичній структурі лексичного значення понять економічної сфери (Кушмар, 2011), проаналізовано специфіку функціонування громадянської свідомості українського студентства (Савелюк, 2009), а також особливості сприйняття державними службовцями професійних понять (Недашківська, 2006, 2011).

У лексикографічних та наукових працях лексичне та термінологічне значення поняття *компетентність* не є остаточно з'ясованим, вирізняється множинністю дефініцій, вузьким і широким витлумаченням його обсягу. У статті приєднуємося до поглядів тих дослідників, які вбачають, що компетентність є похідною компетенції, характеризує здатність особи якісно виконувати якусь роботу, застосовувати набуті нею уміння й навички в певній діяльності (Головань, 2011; Хуторський, 2002; Шадриков, 2004; Шишов, 2000). Значний інтерес для нашого дослідження становить розвідка Т. Недашківської (2011), яка шляхом аналізу лексикографічного та термінологічного змісту поняття *компетентність* виокремила такі компоненти його смислового ядра: дія, діяльність, здатність здійснювати діяльність, поведінка, виконання, реалізація, результат, стандарти поведінки, структура, навички, знання, вміння, кваліфікованість, досвід, контакти, цінності, здатність, оцінка, коло питань, здібності, готовність, професійні функції, індивідуальні якості й властивості, специфічні завдання, якість, властивість, стан, психічна, фізична, духовна відповідність (Недашківська, 2011). Проведений дослідницею вільний

асоціативний експеримент дав змогу виокремити ядро асоціативного поля поняття *компетентність – знання* (51), *професійність* (50), *обізнаність* (16), *освіченість* (9), *уміння* (8) та периферію – *висока, обов'язкова, посадовця, закон, права, можливість, моя*.

Відомо, що результати асоціативних експериментів, виконані навіть на однорідному матеріалі, не є тотожними, оскільки залежать від вікових, гендерних, статусних ролей респондентів, хронологічних рамок здійсненого дослідження, зовнішніх чинників. А тому в межах нашої розвідки спробуємо порівняти значення поняття *компетентність*, зафіксоване в лексикографічних та наукових розвідках, зокрема в згаданому дослідженні Т. Недашківської, з асоціативним значенням, одержаним нами в результаті вільного асоціативного експерименту.

Аналіз реакцій асоціативних полів здійснюємо за допомогою *гештальту* – терміну, за допомогою якого в психології визначають місце «окремих складових у цілому, ступінь їх відносної незалежності і поділ цілого на суб-цілісності» (Кoffка, 1999: 22), а в лінгвістиці та психолінгвістиці розуміють закріпленій за мовною одиницею цілісний образ відображуваного явища чи об'єкта (Lakoff, 1987; Стернін & Бикова, 1998); для структурування асоціативного поля слова-стимулу використовуємо *асоціативний гештальт* – цілісний образ, який віддзеркалює структуру та наповнення асоціативного поля.

Вільний асоціативний експеримент був проведений зі здобувачами вищої освіти 1–2 курсів Полтавської державної аграрної академії різних спеціальностей у письмово-письмовій формі, проте час на фіксацію реакцій (5–7 с.) лімітувався експериментатором. В опитуванні взяли участь 151 респондент, серед них чоловіків – 59, жінок – 92; вікова група – 17–18 років; усі інформанти є носіями української мови.

На стимул *компетентність* одержано 235 вербальних реакцій, 4 респонденти (1,7%) не надали жодної вербальної реакції, невербальних реакцій не зафіксовано. Оскільки учасники експерименту не були обмежені ні кількістю реакцій, ні мовною їхньою репрезентацією (формальною, семантичною), одержано від 1 до 5 реакцій від кожного респондента. До ядерних реакцій асоціативного поля стимулу *компетентність* відносимо *обізнаність* (12), *ввічливість* (11), *досвід* (10),

робота (8), уміння (7), правильність (6), професіоналізм (6), професія (6), професійність (5), відповідальність (5), знання (4), розум (4), повага (4).

Такі асоціативні реакції, як *обізнаність, досвід, уміння, знання, розум* засвідчують усвідомлення респондентами найважливіших понятійних складників *компетентності* на початковому етапі здобуття вищої освіти (1–2 курси) й відображають інформаційний, базовий зміст аналізованого поняття, стабільні компоненти його лексичного та термінологічного значення. Порівняймо: «Компетентність – динамічна комбінація *знань, вмінь* і практичних *навичок*, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» (Закон про вищу освіту, 2017) (розрядка наша – Ш. Т., К. А., С. Н., Т. Я.). Частина реакцій вказує на значущість для респондентів аксіологічного компонента експлікованого поняття: *ввічливість, правильність, професіоналізм, професійність, відповідальність, повага*. Реакції *професія, робота* свідчать про ототожнення в мовній свідомості інформантів *компетентності* із професійною сферою діяльності, основним способом вияву набутої компетентності.

Як бачимо, ядро асоціативного поля, одержаного в результаті асоціативного експерименту Т. Недашківською та нами, відрізняється передусім частотністю певних реакцій (*знання (51) – знання (4); професійність (50) – професійність (5)*), що, очевидно, пов'язано із соціальними ролями респондентів (здобувачі вищої освіти – державні службовці). До ядра обох досліджень потрапили асоціативні реакції *обізнаність, знання, професійність, уміння*, проте в нашому дослідженні інформанти розширили ядро асоціативного поля реакціями *ввічливість, досвід, робота, правильність, професіоналізм, професія, відповідальність, розум, повага*.

Подальший якісний аналіз асоціативного поля проведено за методикою асоціативного гештальту. Виокремлено зони асоціативного гештальту, а реакції розмежовано на вербальні прості та вербальні складені:

Зона 1. Понятійні складники (57 реакцій):

а) **вербальні прості реакції**: досвід (10), уміння (7), знання (4), розум (4), авторитет (3), кваліфікація (3), освіта (2), навички (1), термін (1), слово (1), здатність (1), професійна (1), людська (1);

б) **вербальні складені реакції**, серед них **реакції-розгортання** – достатній досвід роботи (1), уміння щось робити (1), вміння розмовляти з людиною (1), вміння людини робити все вчасно (1), набуток знань (1), знання своєї справи (1), знати відповіді на запитання (1), навички людини (1), наявність навичок (1), професійна компетентність (1), здатність до чогось (1), певна здатність до чогось (1), здатність виконувати обов'язки (1); **реакції-дефініції** – мати розуміння в якійсь справі (1), уміння якісно виконувати роботу (1), уміє надавати правильну інформацію в професії (1), людина затверджує навички, які здобула в житті (1), набір навичок з якоїсь професії, які допомагають у роботі (1).

Зона 2. Суб'єкт (15 реакцій):

а) **вербальні прості реакції** – спеціаліст (3), професіонал (3), людина (2), люди (1), співробітники (1), лікар (1), викладач (1), викладачі (1), директор (1);

б) **вербальні складені реакції (реакції-розгортання)** – людина в певній сфері (1).

Зона 3. Діяльність суб'єкта (9 реакцій):

а) **вербальні прості реакції**: реалізація (1), самореалізація (1), консультація (1), відповіді (1), підготовка (1), висловлювання (1), взаємопоміч (1), взаєморозуміння (1);

б) **вербальні складені реакції (реакції-розгортання)**: наскільки людина може розібратися в питаннях професійних (1).

Зона 4. Сфера діяльності суб'єкта (19 реакцій): **вербальні прості реакції** – робота (8), професія (6), посада (1), сфера (1), уряд (1), соціум (1), Батьківщина (1).

Зона 5. Визначальні ознаки діяльності суб'єкта (56 реакцій):

а) **вербальні прості реакції**: обізнаність (12), професіоналізм (6), професійність (5), відповідальність (5), поінформованість (3), відповідний (2), відповідність (2), досвідченість (2), здібність (2), освіченість (1), розумний (1), висококваліфікованість (1), обізнаний (1), авторитетність (1), вправність (1), умілість (1), професіональність (1), підкованість (1), профпридатність (1), відповідальний (1);

б) **вербальні складені реакції**, серед них **реакції-розгортання** – гарний робітник (1), гарні навички (1), обізнаність у якійсь справі (1); **реакції-дефініції** – майстерно володіти справою (1), кваліфікована людина, яка розуміється в певній сфері (1), цілісність в реалізовувальності до праці (1).

Зона 6. Морально-етичне обличчя суб'єкта діяльності (29 реакцій): **вербальні прості реакції** – ввічливість (11), вихованість (4), чесність (3), порядність (3), ввічливий (1), виховання (1), правда (1), бути порядним (1), людяність (1), доброзичливість (1), справедливість (1), можна покластися (1).

Зона 7. Характерні ознаки діяльності суб'єкта (15 реакцій): **вербальні прості реакції** – впевненість (2), уважність (1), уважний (1), комунікабельність (1), стриманість (1), серйозність (1), пунктуальність (1), упертість (1), цілеспрямованість (1), увага (1), емоції (1), неупередженість (1), зрозумілість (1), ретельність (1).

Зона 8. Оціночні реакції (26 реакцій):

а) **вербальні прості реакції** – правильність (6), повага (4), ставлення (1), успіх (1), обов'язок (1), перевага (1), хист (1), якість (1), можливість (1), знавець (1), знаючий (1), правильний (1), вагомий (1), важливо (1), цінність (1), кращий (1);

б) **вербальні складені реакції (реакції-розгортання)** – правильно підібрана робота (1), правильно володіти (1).

Зона 9. Індивідуальні реакції (6 реакцій):

а) **вербальні прості реакції** – спорідненість (1), людина-голова (1), Сонце (1);

б) **вербальні складені реакції (реакції-розгортання)** – професія моя (1), своя справа (1), маю навички в певній професії (1).

Зона 10. Емоції (3 реакції): **вербальні прості реакції** – радість (1), схвильованість (1), безглуздя (1).

Структура асоціативного гештальту стимулу *компетентність*, частотні показники та ранги наведені в табл. 1.

Спираючись на експериментально доведені дані психологів, когнітологів, лінгвістів про типи логічних операцій, задіяних у процесі мислення, про роль мови у структуруванні знань, а також беручи за основу гносеологічну модель структури свідомості, розроблену А. Івановим, здійснимо розподіл одержаних асоціативних реакцій відповідно до сфер пізнавальної діяльності свідомості носія мови (Гарбар, 2009: 36):

Таблиця 1. Структура асоціативного гештальту стимулу компетентність, частотність реакцій та ранги

Зони гештальту	К-ть реакцій	Частотність реакцій, %	Ранг
Понятійні складники	57	24.3	1
Суб'єкт	15	6.4	6
Діяльність суб'єкта	12	3.8	7
Сфера діяльності суб'єкта	19	8	5
Визначальні ознаки діяльності суб'єкта	59	23.8	2
Морально-етичне обличчя суб'єкта діяльності	29	12.3	3
Характерні ознаки діяльності суб'єкта	10	6.4	6
Оціночні реакції	26	11.1	4
Індивідуальні реакції	6	2.6	8
Емоції	3	1.3	9

1) **зовнішньо-пізнавальний рівень свідомості суб'єкта мовлення** репрезентований логіко-понятійною сферою, до якої зараховуємо асоціативні реакції зон 1, 2, 3, 4 (42,5%): ключові реакції співвідносні з компонентами лексикографічного та термінологічного значення слова-стимулу (*досвід, уміння, знання, розум*), відображають операції генералізації і спеціалізації (*людина, спеціаліст, професіонал*), а також ототожнення (*робота, професія, реалізація, самореалізація*); тілесно-перцептивна сфера не представлена вербальними реакціями;

2) **ціннісно-емоційний рівень свідомості суб'єкта мовлення** репрезентований частотними реакціями ціннісно-мотиваційної сфери (53,6%) зон 5, 6, 7, 8 – раціоналістичними оцінками компетентного фахівця (*обізнаність, професіоналізм, професійність, відповідальність, гарний робітник, гарні навички, правильність, повага, перевага, якість, знавець, впевненість, уважний, комунікабельність, серйозність, пунктуальність*), ціннісними етичними якостями (*ввічливість, вихованість, чесність, порядність*); а також нечастотними реакціями емоційно-афективної сфери (3,9%) зон 9 і 10 – посесивними (*професія моя, своя справа*), індивідуально-ситуативними (*маю навички в певній професії, спорідненість, людина-голова*), метафоричними (*Сонце*).

Ядро асоціативного гештальту утворюють дві найбільші за обсягом зони – «Понятійні складники» та «Визначальні ознаки діяльності суб'єкта», які відповідають першому та другому рангу

за частотністю реакцій. Інші, периферійні зони, їх доповнюють, як наведено на рис. 1.

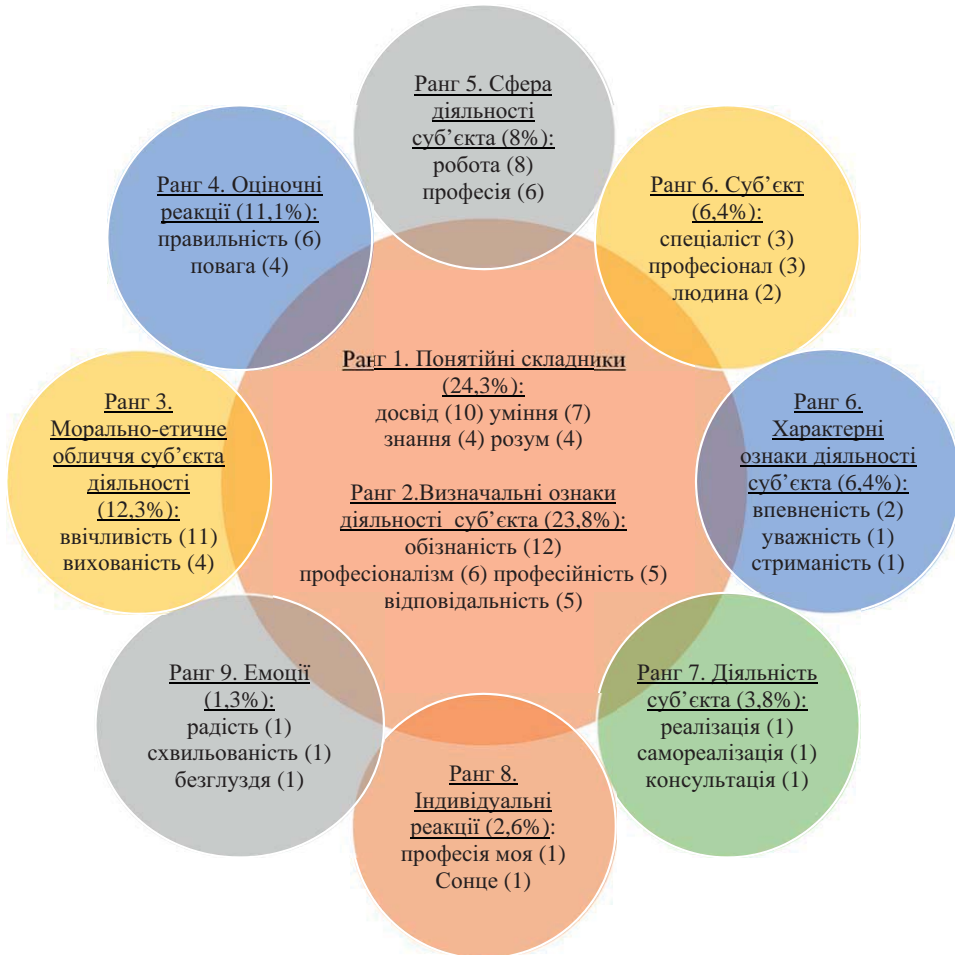

Рис. 1. Ядро та периферія асоціативного гештальту стимулу компетентність

Отже, одержуємо таку структуру асоціативного поля стимулу компетентність відповідно до сфер пізнавальної діяльності свідомості суб'єктів мовлення на рис. 2.

Рис. 2. Структура асоціативного поля стимулу компетентність відповідно до гносеологічної моделі структури свідомості

Висновки

Матеріали вільного асоціативного експерименту дали змогу стверджувати, що в мовній свідомості здобувачів вищої освіти закріпилося розуміння компетентності як вагомої категорії у їхньому майбутньому професійному становленні. Значущими для респондентів виявилися такі зони асоціативного гешталту, як «Понятійні складники» та «Визначальні ознаки діяльності суб'єкта». Перша з названих зон засвідчує достатньо високий рівень освоєння респондентами ключових компонентів поняття. Високу частотність реакцій другої зони пов'язуємо із значущістю ознак поняття для респондентів, усвідомлення ними попиту на нову генерацію спеціалістів, спроможних ефективно застосовувати набуті знання та вміння в певній сфері діяльності. Окрім того, актуальними для інформантів є вищі мотиви діяльності професіонала, його моральне обличчя. Ці висновки підтверджує й розподіл асоціативних реакцій за сферами пізнавальної діяльності свідомості: вербальні реакції респондентів демонструють домінування розумового рівня образів свідомості над емоційним за рахунок нечастотності останніх і відсутності реакцій у перцептивній сфері, а також утримання певної рівноваги між об'єктивними (логіко-понятійна сфера) та суб'єктивним (ціннісно-мотиваційна сфера) образами свідомості мовців.

Перспективним напрямом дослідження вважаємо з'ясування асоціативного значення інших стимулів, пов'язаних із професійними

поняттями лексики майбутніх спеціалістів, а також аналіз структури асоціативних полів, одержаних від здобувачів вищої освіти та осіб, які вже мають певний досвід роботи.

Література

- Гарбар, И.Л. Межпоколенная специфика языкового сознания русских: психолінгвістическое исследование. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*. 2009. № 22 (160). Вып. 33. С. 35–42. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/mezhpokolennaya-spetsifika-yazykovogo-soznaniya-russkih-psiholingvisticheskoe-issledovanie> (дата звернення: 09.02.2018).
- Головань, М.С. Компетентність та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 8. С. 224–233.
- Горошко, Е.И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков ; Москва : РА «Каравелла», 2001. 320 с.
- Денисевич, О.В. Професійна картина світу українських та польських студентів: порівняльний аспект. *Сборник научных докладов: Наука сегодня: теория, методология, практика*. Вроцлав, 2013. Ч. 5. С. 71–75. URL : http://eprints.zu.edu.ua/11169/1/Професійна_картина_світу.pdf (дата звернення: 09.02.2018).
- Довголюк, М.И. Ассоциативно-вербальное поле «Армия»: лингвокогнитивный аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Санкт-Петербург, 2016. 167 с. URL : <https://disser.spbu.ru/files/disser2/disser/9887P19zq5.pdf> (дата звернення: 09.02.2018).
- Ефимова М.В. Экспериментальное исследование стратегий идентификации терминов. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*. 2012. № 8. Вып. 70. С. 66–69. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/eksperimentalnoe-issledovanie-strategiy-identifikatsii-terminov> (дата звернення: 09.02.2018).
- Закон України «Про вищу освіту»: Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. Дата оновлення: 01.01.2018. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 09.02.2018).
- Иванов, А.В. Сознание и мышление. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 130 с.
- Кушмар, Л.В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2011. 20 с.
- Манакін, В.М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
- Марковина, И.Ю. Профессиональный образ мира: теоретические и экспериментальные подходы. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Педагогические науки*. 2010. № 591. Вып. 12. С. 38–45.
- Недашківська, Т.Є. Семантична конструкція асоціативного поля (на матеріалі асоціативного експерименту). *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 7. С. 126–134. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_7_21 (дата звернення: 09.02.2018).
- Недашківська, Т. Вільний асоціативний експеримент як метод наукового дослідження та можливості його застосування для вивчення проблем державної служби. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2006. № 4. С. 61–70.
- Савелюк, Н.М. Дослідження смислових засад функціонування громадянської свідомості українського студентства методом асоціативного експерименту.

- Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка. 2009. Вип. 12. С. 160–168.
- Словарь ассоциативных норм русского языка. Москва : Московский университет, 1977. 192 с.
- Стернин, И.А., Быкова, Г.В. Концепты и лакуны. *Языковое сознание: формирование и функционирование*. Москва, 1998. С. 57.
- Терехова, Д.І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів : психолінгвістичний аспект. Київ : КДЛУ, 2000. 244 с.
- Харченко, Е.В. Межличностное общение: модели вербального поведения в профессиональных стратах : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка». Челябинск, 2004. 51 с. URL : <http://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/7593/000300018.pdf?sequence=3> (дата звернення: 09.02.2018).
- Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования. *Ученик в общеобразовательной школе*. Москва : ИОСО РАО, 2002. С. 135–157.
- Шадриков, В.Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход. *Высшее образование сегодня*. 2004 № 8. С. 26–31.
- Шишов, С.Е., Кальней, В.А. Школа: мониторинг качества образования. Москва : Педагогическое общество России, 2000. 316 с.
- Anderson, J., & Bower, G. (1973). *Human Associative Memory*. New York and London : Psychology Press. URL : <https://books.google.com.ua>.
- De Deyne, S., & Storms, G. (2008). Word associations: Network and semantic properties. *Behavior Research Methods*, 40 (1), 213–231, DOI: 10.3758/BRM.40.1.198.
- Koffka, K. (1999). *Principles of gestalt psychology*. URL : <https://books.google.com.ua>.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago : University of Chicago Press.
- Ludueña, G.A., Behzad, M.D., & Gros, C. (2014). Exploration in free word association networks: models and experiment. *Cognitive Processing*, 15 (2), 195–200, DOI: 10.1007/s10339-013-0590-0.
- Ma, X. (2013). Evocation: analyzing and propagating a semantic link based on free word association. *Language Resources and Evaluation*, 47 (3), 819–837, DOI: 10.1007/s10579-013-9219-2.
- Mikołajczak-Matyja, N. (2015). The associative structure of the mental lexicon: hierarchical semantic relations in the minds of blind and sighted language users. *Psychology of Language and Communication*, 19 (1), 1–18, DOI: 10.1515/plc-2015-0001.
- Muehlhaus, J., Heim, S., Sachs, O., Schneider, F., Habel, U., & Sass, K. (2013). Is the motor or the garage more important to the car? The difference between semantic associations in single word and sentence production. *Journal of Psycholinguistic Research*, 42 (1), 37–49, DOI: 10.1007/s10936-012-9209-3.
- Nelson, D.L., Mcevoy, C.L., & Dennis, S. (2000). What is free association and what does it measure? *Memory & Cognition*, 28 (6), 887–899, DOI: 10.3758/BF03209337.
- Zhang, X., Han, Z., & Bi, Y. (2013). Are abstract and concrete concepts organized differently? Evidence from the blocked translation paradigm. *Applied Psycholinguistics*, 34 (5), 1059–1092. DOI: 10.1017/S0142716412000124.

References

- Garbar, I.L. (2009). Mezhpokolennaya spetsyfika yazykovogo soznaniya russkikh: psikholingvisticheskoye issledovaniye [Intergenerational specificity of the linguistic consciousness of Russians: psycholinguistic research]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya. Iskustvovedeniye – Bulletin of Chelyabinsk State University. Philology. Study of Art*, 22 (160) (Vol. 33), 35–42. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/v/mezhpokolennaya-spetsyfika-yazykovogo-soznaniya-russkikh-psikholingvisticheskoye-issledovanie> [in Russian].
- Holovan, M.S. (2011). Kompetentsiia ta kompetentnist: porivnialnyi analiz [Competency and competence: the comparative analysis of the notions]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii – Pedagogical sciences: theory, history, innovation technologies*, 8, 224–233 [in Ukrainian].
- Goroshko, Ye.I. (2001). *Integrativnaya model svobodnogo assotsiativnogo eksperimenta [Integrative model of free association experiment]*. Kharkiv, Moscow: Karavella [in Russian].
- Denysevych, O.V. (2013). Profesiina kartyna svitu ukrainskykh ta polskykh studentiv: porivnialnyi aspekt [Professional world views of Ukrainian and Polish students: the comparative aspect]. *Sbornik nauchnykh dokladov: Nauka segodnya: teoriya, metodologiya, praktika – Collection of scientific reports: Science today: theory, methodology, practice*, 5, 71–75. URL : http://eprints.zu.edu.ua/11169/1/Професійна_картина_світу.pdf [in Ukrainian].
- Dovgolyuk, M.I. (2016). Assotsiativno-verbalnoye pole «Armiya»: lingvokognitivnyy aspekt [Associative and verbal field «Army»: linguo-cognitive aspect]. *Candidate's thesis*. St. Petersburg. URL : <https://disser.spbu.ru/files/disser2/disser/9887P19zq5.pdf> [in Russian].
- Yefimova, M.V. (2012). Eksperimentalnoye issledovaniye strategiy identifikatsii terminov [Experimental research of terms identification strategy]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologiya. Iskustvovedeniye – Bulletin of Chelyabinsk State University. Philology. Study of art*, 8 (70), 66–69. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/eksperimentalnoe-issledovanie-strategiy-identifikatsii-terminov> [in Russian].
- Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»: Zakon vid 01.07.2014 № 1556-VII [Law of Ukraine «On higher education»: Law dated 01.07.2014 № 1556-VII. (01.01.2018). *Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy – Database «Legislation of Ukraine» / VR of Ukraine*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
- Ivanov, A.V. (1994). *Soznaniye i myshleniye [Consciousness and thinking]*. Moscow : MSU [in Russian].
- Kushmar, L.V. (2011). Leksyka ekonomichnoi sfery v movnii kartyni svitu ukrainsiv [The vocabulary of the economic sphere in the linguistic view of the world of Ukrainians]. *Candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
- Manakin, V.M. (2012) *Mova i mizhkulturna komunikatsiia [Language and intercultural communication]*. Kyiv : VTS «Akademiia» [in Ukrainian].
- Markovina, I.Yu. (2010). Professionalnyy obraz mira: teoreticheskiye i eksperimentalnyye podhody [Professional world's image: theoretical and experimental approaches]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta – Bulletin of Moscow State Linguistic University*, 591 (12), 38–45 [in Russian].

- Nedashkivska, T.Ye. (2011). Semantychna konstruktsiia asotsiatyvnoho polia (na materiali asotsiatyvnoho eksperymentu) [The semantic construction of the associative field (based on the association experiment material)]. *Psykholingvistyka – Psycholinguistics*, 7, 126–134. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_7_21 [in Ukrainian].
- Nedashkivska, T. (2006). Vilnyi asotsiatyvnyi eksperyment yak metod naukovoho doslidzhennia ta mozhlyvosti yoho zastosuvannia dlia vyvchennia problem derzhavnoi sluzhby [Free association experiment as a method of scientific research and opportunities to use it for studying problems of state service]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of Ukrainian Presidential National Academy of State Administration*, 4, 61–70 [in Ukrainian].
- Saveliuk, N.M. (2009). Doslidzhennia smyslovykh zasad funktsionuvannia hromadianskoi svidomosti ukrainskoho studentsnva metodom asotsiatyvnoho eksperymentu [The research of semantic principles of functioning of civic consciousness of Ukrainian students by the association experiment method]. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»]. Ser.: Psykholohiia i pedahohika – Transactions of National University «Ostroh Academy». Psychology and Pedagogics*, 12, 160–168 [in Ukrainian].
- Slovar assotsiatyvnykh norm russkogo yazyka [Dictionary of associative norms of Russian language]* (1977). Moscow : Moscow university [in Russian].
- Sternin, I.A., & Bykova, G.V. (1998). Kontsepty i lakuny [Concepts and lacunas]. *Yazykovoye soznaniye: formirovaniye i funktsionirovaniye – Linguistic consciousness: formation and functioning* (p. 57). Moscow [in Russian].
- Terekhova, D.I. (2000). *Osoblyvosti spryiniattia leksychnoi semantyky sliv: psykholinhvistychnyi aspekt [Peculiarities of perception of lexical semantics of words]*. Kyiv : KDLU [in Ukrainian].
- Harchenko, Ye.V. (2004). Mezhlichnostnoye obshcheniye: modeli verbalnogo povedeniya v professionalnykh stratah [Interpersonal communication: models of verbal behavior in professional strata]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chelybinsk. URL : <http://dspace.susu.ru/xmlui/bitstream/handle/0001.74/7593/000300018.pdf?sequence=3> [in Russian].
- Hutorskoy, A.V. (2002). Klyuchevyye kompetentsii kak component lichnostnoorientirovannoy paradigmy obrazovaniya [Key competencies as a component of the personal oriented paradigm of education], *Uchenik v obshcheobrazovatelnoy shkolye – The pupil in a comprehensive school* (pp. 135–157). Moscow : IOSO RAO [in Russian].
- Shadrikov, V.D. (2004). Novaya model spetsialista: innovatsionnaya podgotovka i kompetentnostnyi podhod [The new model of the specialist: innovative training and competency-based approach]. *Vyssheye obrazovaniye segodnya – Higher education today*, 8, 26–31 [in Russian].
- Shishov, S.Ye., & Kalney, V.A. (2000). *Shkola: monitoring kachestva obrazovaniya [School: quality of education monitoring]*. Moscow : Pedagogicheskoye obshchestvo Rossii [in Russian].
- Anderson, J., & Bower, G. (1973). *Human Associative Memory*. New York and London: Psychology Press. URL : <https://books.google.com.ua>
- De Deyne, S., & Storms, G. (2008). Word associations: Network and semantic properties. *Behavior Research Methods*, 40 (1), 213–231, DOI: 10.3758/BRM.40.1.198.
- Koffka, K. (1999). *Principles of gestalt psychology*. URL : <https://books.google.com.ua>.

- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ludueña, G.A., Behzad, M.D., & Gros, C. (2014). Exploration in free word association networks: models and experiment. *Cognitive Processing*, 15 (2), 195–200. DOI: 10.1007/s10339-013-0590-0.
- Ma, X. (2013). Evocation: analyzing and propagating a semantic link based on free word association. *Language Resources and Evaluation*, 47 (3), 819–837, DOI: 10.1007/s10579-013-9219-2.
- Mikołajczak-Matyja, N. (2015). The associative structure of the mental lexicon: hierarchical semantic relations in the minds of blind and sighted language users. *Psychology of Language and Communication*, 19 (1), 1–18, DOI: 10.1515/plc-2015-0001.
- Muehlhaus, J., Heim, S., Sachs, O., Schneider, F., Habel, U., & Sass, K. (2013). Is the motor or the garage more important to the car? The difference between semantic associations in single word and sentence production. *Journal of Psycholinguistic Research*, 42 (1), 37–49, DOI: 10.1007/s10936-012-9209-3.
- Nelson, D.L., Mcevoy, C.L., & Dennis, S. (2000). What is free association and what does it measure? *Memory & Cognition*, 28 (6), 887–899, DOI: 10.3758/BF03209337.
- Zhang, X., Han, Z., & Bi, Y. (2013). Are abstract and concrete concepts organized differently? Evidence from the blocked translation paradigm. *Applied Psycholinguistics*, 34 (5), 1059–1092, DOI: 10.1017/S0142716412000124.

АНОТАЦІЯ

У статті за результатами вільного асоціативного експерименту проаналізовано структуру асоціативного поля поняття компетентність. З'ясовано, що респонденти вербалізують як ключові компоненти лексикографічного та термінологічного значення поняття (обізнаність, досвід, уміння, знання, розум), так і його аксіологічний компонент (ввічливість, правильність, професіоналізм, відповідальність, повага). Частина реакцій засвідчує процес ототожнення компетентності із професійною сферою діяльності (професія, робота).

У результаті опрацювання асоціативних реакцій встановлено, що асоціативний гештальт слова-стимулу утворюють 10 зон: понятійні складники, суб'єкт, діяльність суб'єкта, сфера діяльності суб'єкта, визначальні ознаки діяльності суб'єкта, морально-етичне обличчя суб'єкта діяльності, характерні ознаки діяльності суб'єкта, оціночні реакції, індивідуальні реакції, емоції. Кожній зоні асоціативного гештальту відповідно до кількісних показників присвоєно ранг від 1 до 9 (у двох зонах кількість реакцій збігається). До ядра асоціативного гештальту (ранги 1–2) віднесено частотні реакції, які відповідають зонам «Понятійні складники» та «Визначальні ознаки діяльності суб'єкта», решта зон (ранги 3–9) утворюють периферію. Ядерні реакції свідчать про достатньо високий рівень освоєння респондентами

ключових компонентів поняття, а також про усвідомлення носіями мови попиту на нову генерацію спеціалістів, спроможних ефективно застосовувати набуті знання та вміння в певній сфері діяльності.

У статті також проаналізовано асоціативні реакції відповідно до моделі гносеологічної структури свідомості носіїв мови. З'ясовано, що в мовній свідомості респондентів утримується певна рівновага між суб'єктивними (ціннісно-мотиваційна сфера) та об'єктивними (логіко-понятійна сфера) образами; домінувальним у пізнавальній діяльності мовців є розумовий рівень образів свідомості, оскільки емоційно-афективна сфера репрезентована нечастотними реакціями, а тілесно-перцептивна сфера вербально не представлена.

Ключові слова: вільний асоціативний експеримент, асоціативний гештальт, зони асоціативного гештальту, мовна свідомість, структура свідомості.

Шаравара Тамара, Коцур Анатолій, Сизоненко Наталья, Тагильцева Янина. Психолінгвістический анализ структуры ассоциативного поля стимула компетентность

АННОТАЦИЯ

В статье по результатам свободного ассоциативного эксперимента проанализирована структура ассоциативного поля понятия компетентность. Выяснено, что респонденты вербализируют как ключевые компоненты лексикографического и терминологического значения понятия (осведомленность, опыт, умения, знания, ум), так и его аксиологический компонент (вежливость, правильность, профессионализм, ответственность, уважение). Часть реакций свидетельствует о процессе отождествления компетентности с профессиональной сферой деятельности (профессия, работа).

В результате обработки ассоциативных реакций установлено, что ассоциативный гештальт слова-стимула образуют 10 зон – понятийные составляющие, субъект, деятельность субъекта, сфера деятельности субъекта, ведущие признаки деятельности субъекта, морально-этическое лицо субъекта деятельности, характерные признаки деятельности субъекта, оценочные реакции, индивидуальные реакции, эмоции. Каждой зоне ассоциативного гештальта в соответствии с количественными показателями присвоен ранг от 1 до 9 (в двух зонах количество реакций совпадает). К ядру ассоциативного гештальта (ранги 1–2) отнесены частотные реакции, которые отвечают зонам «Понятийные составляющие» и «Ведущие признаки деятельности субъекта», остальные зоны (ранги 3–9) образуют

периферію. Ядерні реакції свідчать про достатньо високому рівні освоєння респондентами ключових компонентів поняття, а також про усвідомлення носителями мови потреби нової генерації фахівців, які можуть ефективно застосовувати набутий знання і навички в певній сфері діяльності.

У статті також проаналізовані асоціативні реакції відповідно до моделі гносеологічної структури свідомості носіїв мови. Виявлено, що в мовній свідомості респондентів зберігається певне рівноважжя між суб'єктивними (ціннісно-мотиваційна сфера) і об'єктивними (логіко-понятійна сфера) образами; домінуючим в пізнавальній діяльності інформаторів є інтелектуальний рівень образів свідомості, оскільки в емоційно-афективній сфері відсутні часті реакції, а тілесно-перцептивна сфера вербально не представлена.

Ключові слова: вільний асоціативний експеримент, асоціативний гештальт, зони асоціативного гештальта, мовна свідомість, структура свідомості.